

ЗНАЧЕННЯ СВЯТА УСПІННЯ ПРЕСВЯТОЇ БОГОРОДИЦІ У ТРАДИЦІЇ УКРАЇНСЬКОЇ ХРИСТІЯНСЬКОЇ ПРОПОВІДІ

У статті аналізуються фундаментальні аспекти трактування українськими проповідниками та богословами символіки свята Успіння Пресвятої Богородиці; розглядаються проповідницькі доробки визначних гомілетів українського православ'я та греко-католицизму.

Ключові слова: догма про Успіння, теологія завершення, тілесна смерть, плащаниця пресвятої Богородиці.

У ХХ ст. в християнському богослов'ї визначилися дві протилежні точки зору щодо питання вшанування смерті Божої Матері. Згідно з першою, православні вшановують “вознесіння Богоматері та її воскресіння”. “Вчення про вознесіння має безумовні вселенські корені”, а свято Успіння – “друга таємнича пасха”.

Богословське тлумачення значення Успіння Пресвятої Богородиці витворила і сучасна українська греко-католицька традиція. Акценти, які відображають тлумачення Успіння в цілому не є новими, але водночас особливий наголос у них робиться на морально-етичному сприйнятті цього свята. Щоб зрозуміти Успіння Марії, потрібно згадати його Пасхальний контекст, що підтверджується звичаєм. У багатьох Церквах візантійського обряду це свято виносу плащаниці з тілом Марії. Дана плащаниця – пряме відображення плащаниці Ісуса Христа, який Своїм життям, стражданнями, смертю і воскресінням переміг сили гріха і смерті. Він, “воскреснувши з мертвих, вже більше не вмирає: смерть над ним більше не панує” (Рим. 6, 9). Апостол Павло пояснює: “коли ми віруємо, що Ісус умер і воскрес, тож так і тих, які послули в Ісусі, Бог приведе з ним” (1 Сол. 4, 14). Саме в цьому Листі до Солунян Павло вживає термін “Успіння” як нове розуміння смерті, що не є остаточною реальністю життя людини, а лише перехідною, проміжною ланкою її життя”. Подія воскресіння всіх людей пов'язана з другим приходом Ісуса Христа, як зазначено в цьому посланні й інших новозавітних текстах (1 Кор. 15, 23). Проте у випадку Марії діється щось унікальне, на чому наголошують християнські дослідники. Вона померла, проте воскресіння відбувається не зі всіма людьми під час приходу Христа наприкінці світу, а відразу після смерті, в момент її Успіння.

Тематика Успіння Пресвятої Богородиці поєднує у собі два екзистенційно протилежні фрагменти історичної реальності: початок і завершення. Беручись за дослідження цієї догми, необхідно спершу перейнятися теологією початку, а саме тим наміром, який мав Творець щодо людини, поставивши при цьому питання про природу та покликання людини. Водночас слід перейнятися також теологією завершення, і не лише в сенсі індивідуального завершення, тобто смерті конкретної людини, але й універсального завершення – кінця історії. Внебовзяття Пресвятої Богородиці актуалізує пророчу місію Церкви, яка прямує до повного єднання з Богом.

Із хрещенням Київської Русі в 988 році свято Успіння почала святкувати й Київська Церква. І до сьогодні його відзначають усі Церкви Київської традиції. Успіння Пресвятої Богородиці Марії має один день перед святкуванням і вісім посвяття. Празнику передують двотижневий (Успенський) піст, що триває з 1 по 14 серпня (за Григоріанським календарем) чи з 14 по 27 серпня (за Юліанським). Звичай благословляти зілля на свято Успіння Богородиці зародився в УГКЦ у XVIII столітті. Він був запозичений з літургійної традиції Західної Церкви. Освячене цього дня зілля використовують для допомоги людям, тваринам і звірині. У молитві благословення сказано: “Де б вони не були внесені і положенні з пригорщею добрих діл, за молитвами преблагосло-

венної Владичиці нашої Богородиці і Приснодіви Марії, вони принесуть поміч людям, тваринам і звірині проти недуг, пошестей, ран, лиходіяння, чарування, ворожби, укусів зміїних або інших укусів шкідливих звірів, і проти диявольських насмішок і хитрощів”. Молитва благословення додає йому, крім цілющої природної сили, також і надприродну, оскільки зілля благословляється у храмі самим Богом [9].

Унікальність Марії походить з її Богоматеринства і дівництва, чистоти (безгрішності) та святості. Вона після зустрічі з архистратигом Гавриїлом сповнюється благодаттю (Лк 1, 28), яка після народження Ісуса нікуди не зникає. Марія сама інтуїтивно говорить про це своїй родичці Єлизаветі: “... ось бо віднині ублажатимуть мене всі роди” (Лк 1, 48). Як Господь обрав її Матір’ю для Сина Божого, так само вирішив обрати для входу в Царство Боже відразу після закінчення її земного життя. Відтак вона є тою, що першою після Ісуса Христа увійшла у Царство Боже, стала ключем до раю, а також покровителькою і заступницею всієї Церкви, як прославленої, подорожуючої, так і терплячої [9]. У богородичному гімні другого гласу Церква поетично і влучно оспівує те, що сталося з Марією: “В молитвах невсипущу Богородицю і в заступництвах незамінне уповання гріб і умертвіння не втримали. Бо як Матір Життя до життя переставив той, хто вселився в утробу приснодівственну” [6].

Окремий напрямок для дослідження друкованих джерел з богословського аналізу Успіння Пресвятої Богородиці складають твори одного з найвидатніших діячів автокефального руху – митрополита Василя Липківського (7/19 березня 1864 р. – 27 листопада 1937 р.), редактора і автора низки статей часопису УАПЦ “Церква і Життя”, автора перекладів українською мовою Божественної Літургії Св. Іоана Золотоустого, богослужбових книг, проповідей на неділі і свята та на Апостольські послання.

Через нетривале існування УАПЦ в УСРР у 1920-ті рр. його церковні твори, в т. ч. написані для церковної проповіді в храмі під час богослужіння, не були опубліковані за його життя. Лише після 1991 р. в Україні з’явилися окремі публікації та дослідження з цієї проблеми [3, с. 104–105].

У книзі “Проповіді на неділі і свята. Слово Христове до українського народу” [4] були написані як літературні твори, хоча не можна виключати, що певні записи велися Василем Липківським тоді, коли він впродовж своєї пресвітерської, а потім архієрейської діяльності виголошував проповіді в храмі. Ці промови упорядковані згідно річному колу богослужінь (в підзаголовках до проповідей вказано в яку неділю її виголошено). Кожна з них має тему, яка пов’язана з Святим Письмом і має певне тематичне спрямування.

У своїй проповіді на Успіння Пресвятої Богородиці знаний український проповідник I половини ХХ ст. Василь Липківський наводить цілий ряд порівнянь між подією Успіння Богородиці та її сприйняттям українськими вірними. Зокрема, згідно з традицією Київської Церкви свято Успіння називається “першою Пречистою”. Ця назва пояснюється: “Цим наш побожний народ хоче відзначити ту свою віру, що смерть Пречистої Діви Марії має для нас навіть більше значення, ніж її народження, яке ми називаємо “Друга Пречиста”, бо справді, ми, християни, спадкоємці вічного життя повинні більшу вагу віддавати не дню народження, коли людина приходить на цей світ тимчасового короткого життя і прямує до смерті, а дневі смерті, коли переходить людина до вічного нескінченного життя. Яке народження людини це мало важить, а яка смерть – чи блаженна, чи люта – це має велике значення і для вічного життя” [4]. Звідси автор робить висновок, що для Христової церкви значно більш важлива у той час у житті Богородиці, коли прийшла мить розлуки її пречистої душі з тілом. Тіло Богородиці, як усіх смертних, зазначає далі митрополит Липківський, мусіла прийняти земля, адже на думку автора на всіх людях тяжить “незмінний Божий присуд”: “Ти земля і в землю відійдеш”.

Особливої уваги заслуговує та частина проповіді, де він розкриває необхідність співставлення блаженного Успіння Богородиці з її життям. Проводячи думку, що саме не просте й нужденне земне життя Пречистої дало можливість отримати її блаженство під час Успіння. Митрополит Липківський дуже яскраво описує всю складність земного шляху Богородиці, застосовуючи різноманітні літературні прийоми, що сприяють виникненню у слухачів відчуття емпатії, тобто співпереживання: “Сиротою зросла вона при храмі, в чужій хаті свого заручника прожила молоді роки, в стайні для тварин породила свого сина, як і її Божественний син, так і вона під старість не мали де голови прихилити. Прихилила її нещасну до хреста сина свого. У чужій хаті ученика Христового Івана вона й померла” [4]. Далі автор зупиняється на тому, що протягом свого земного життя Матір Божа не мала жодної власності: “не дав їй Бог нічого свого, щоб усе чуже стало для неї таке дороге, як своє рідне. Не дав своїй матері ні слави, ні утіхи” [4].

Усю заслужену нагороду за ці важкі страждання Богородиці власне й отримала у час свого Успіння, після якого настав період її блаженного перебування на землі: “життя її тут на землі продовжується в усіх Христових церквах, у всіх незлічених християнських родинях, в душах мільйонів християн, у великих ознаках її матірнього піклування про всіх, і це, на землі Пресвятої Богородиці, після її смерті стало безмежно повне славою, величністю, розлилось морем Божої Благодаті на увесь світ” [4].

Далі автор торкається патріотичних мотивів, розглядаючи історію становлення Марійного культу в Київській церкві та даючи власну оцінку того, яке значення мала набожність до Пресвятої Богородиці для українських християн протягом століть: “Ще за часів перших київських князів, коли наш народ, щойно був просвічений христовою вірою, коли тільки, що почала будуватись Христова Церква на Україні... Коли Україна переживала дуже важкі часи поневолення і руйнацію від турків, татарів та поляків Пречиста Діва Марія з’явилась преподобному Йову Княгиницькому, який був схимником з багаторічним Святогорським досвідом на горі Почаївській, звелівши збудувати на її пошану Церкву на цій горі теж в ім’я свого Успіння. І слід своєї Ноги залишила на камені, від якого забило джерело води. На цій Горі засновано Почаївську Лавру з великою церквою Успіння Божої Матері та з чудовим образом Успіння” [4]. Слід розуміти, що теологічна наука, яка вчить про Діву Марію, у католицькому і православному богослов’ї називається маріологія, відтак, вживається термін “Марійний культ”, що виражає особливості шанування Богородиці Діви Марії.

Підсумовуючи зв’язок українського народу з Пресвятою Богородицею, автор робить порівняння складної долі українського народу з земним життям Пречистої, ставлячи риторичне запитання: “чи після довгого та нужденного життя українці за прикладом Богородиці досягнуть волі, слави та пошани між іншими народами світу?” Завершуючи власне слово на Успіння митрополит В. Липківський закликає якомога більше людей взяти участь у відновленні “старовинного обряду пошани до Божої Матері на свято її Успіння” [4].

У своєму слові із проповіді на свято Успіння Богородиці предстоятель Української Православної церкви Київського патріархату і всієї Русі-України Філарет Денисенко, що є відомим сучасним українським проповідником і богословом, порівнює Успіння Пресвятої Богородиці та людський перехід із тимчасового людського життя у вічне. При цьому патріарх стверджує, що між цими переходами є велика різниця, яка “полягає в тім, що Божа Матір перейшла у віче життя, в царство Сина свого з душею і тілом, а ми християни переходимо тільки душею, поєднання якої з тілом відбудеться під час загального воскресіння з мертвих” [8, с. 486]. Цим Філарет підтверджує традиційне православне розуміння та сприйняття внебовзяття, яке однак не стало частиною догматичного корпусу Православної церкви. Далі предстоятель однієї з православних церков України пропонує власну цікаву інтерпретацію традиційної розповіді про

Фарисея Афонію, який під час похорону Пречистої вчинив важкий злочин, отримав справедливу кару та миттєво покаявся від цього злочину, отримавши змогу зцілитися від наслідків кари.

Вчинок Афонії Філарет трактує як святотатство, тому закликає не глумитися зі святих храмів та місць релігійного культу християн, а також із посвячених речей. З цього приводу Філарет зазначає, що “слід розуміти природу гріха, яка є зла сама в собі і гріх не може не бути покараним, оскільки кара є частиною його суті” [8, с. 488]. Далі автор вважає не випадковою відсутність під час похорону Божої Матері апостола Томи. Оскільки той своїм “блаженим невір’ям” [8, с. 488], визнав Воскресіння Господнє, то був призначений “волею Божого провидіння”, згідно церковного передання, засвідчити Внебовзяття Пречистої. Апостол Тома, відкривши гріб, не побачив тіла Богородиці і з цього моменту, на думку Філарета, починається віра церкви у її славне внебовзяття з душею і тілом. Богослов також робить акцент на спільному вшануванні Успіння пресвятої Богородиці православною і католицькою традицією. При цьому із сумом констатує, що таке вшанування відкинули брати-протестанти. Критикуючи таку позицію протестантських церков автор вдається до українського фольклору, стверджуючи, що вони “вихлюплювали разом з водою і дитину” [8, с. 489].

Владика Інокентій Лотоцький УГКЦ ЧСВВ у своїх богословських роздумах з приводу Успіння Пресвятої Богородиці говорить про те, що смерть Богородиці була спокійною, щасливою та радісною, оскільки вона вела благочестиве життя. Такою може бути смерть усіх інших праведників, адже лише грішне життя, на думку І. Лотоцького, робить перехід від дочасного життя до вічності болючим прикритим та важким. Богослов також у дусі католицької догматики стверджує, що “Пречиста Діва Марія не могла мати жодного фізичного чи душевного болю, бо він є наслідком первородного гріха, а Діва Марія була непорочно зачата, захищена від первородного гріха, тому вона була захищена від фізичного болю” [5, с. 230].

Автор говорить також про те, що Богородиця не могла терпіти й душевно, називаючи її душу пресвятою, пренепорочною, сповненою Благодаті, оскільки вона стала Матір’ю Христа Спасителя. Характеризуючи власне розуміння самого акту Успіння, як специфічного переходу від часового до вічного життя притаманного лише Пресвятій Богородиці владика Лотоцький вдається до цікавого порівняння: “подібно як ясне сонце спалює пахучу квітку і вона схиляє свою чудову чашу, так сонце Божої любові положило кінець її дочасному життю і вона полинула до неба. Тому смерть Пречистої Діви Марії церква називає Успінням, тобто перехідним станом від життя дочасно до життя вічного” [5, с. 231].

Владика Софрон Мудрий у проповіді на Успіння Пресвятої Богородиці теж акцентує, що культ Пречистої Діви є особливим для українського народу. Із цього приводу проповідник говорить: “Перебуваючи на небі наша небесна мати, наша втіха, наша Покрова з певністю бажає того, щоб ми, її земні діти осягнули небесну батьківщину і вічне щастя в Бозі. Тому з великим довір’ям прибігаємо до неї, щоб вона допомогла, що ще не чувано ніколи, щоб Марія залишала у недолі земного життя” [7, с. 322]. Далі єпископ стверджує, що головна мета церкви на свято Успіння Пречистої Діви Марії полягає в нагадуванні усім християнам істини про те, що небо є головною метою нашого життя, а Внебозята Богородиця є неустанною допомогою та дороговказом на шляху досягнення цієї мети. Для того, щоб осягнути небо, як стверджує проповідник, нам слід “відтворити й наслідувати життя Пресвятої Богородиці: жити як вона жила; любити як вона любила; терпіти, трудитись та єднатись з Богом як вона це робила; цінувати ласку Божу; зберігати заповіді Божі; сповняти волю Божу” [7, с. 323].

Наведемо висловлювання відомого російського літургіста єпископа Веніаміна Мілова: “Охоплюючи усі способи впливу церкви на вірних на свято Успіння, ми може-

мо порівняти церкву з материнським лоном. У лоні матері, за період виношування, розвивається плід, так і в церкві, завдяки обрядовим діям богослужбового впливу та благодаті молитов Пресвятої Богородиці дозріває всіляка віруюча душа набуваючи здатності очікування бажаного загробного поєднання із Богом” [2].

Проаналізоване церковне передання знайшло своє відображення і в українській богословській думці ХХ ст., які називають Успіння Богородиці об’явленою догмою, йдучи навіть далі, ніж візантійські автори. Така позиція базується на тексті Акафісту, який порівнює земну Матір Христа з вишнім сіоном “Радуйся, Ти бо у вишнім Сіоні красуєшся” (Ікос 9) [1], що є свідченням того, що Марія є есхатологічною іконою церкви, видимим символом майбутнього царства, що звіщає нову землю під новим небом [10].

Таким чином, патристичні аргументи навчають про те, що Божа Мати була божественною силою піднесена із гробу, згідно з церковною традицією на третій день після похорону, внебовзята та поставлена по правіці Господнього престолу. Таке вчення передбачає, що воскресіння та воскресіння Богоматері слід сприймати у тому сенсі, що після смерті Марії не лише її безсмертна душа розпочала життя майбутнього віку але й тіло Пречистої уподібнившись до Тіла Воскреслого Господа Ісуса Христа пережило трансформацію від тління до нетління, яка очікує всіх інших людей лише після загального воскресіння. На прикладі Марії у цей спосіб повністю завершилось відновлення Божої подоби людського єства, що було метою та наслідком приходу у світ Божого Сина, його страждань смерті та воскресіння.

Висновуючи, звернемо увагу, що в українському християнському обряді чільне місце належить Богородичним святкам, серед яких – Успіння Пресвятої Богородиці. Для українців-християн Богородиця здавна була і залишається першою Заступницею і Помічницею. Глибинне есхатологічно-сотеріологічне наповнення богородичної гомілетичної традиції поза сумнівом вплинуло й на становлення української християнської культури загалом, зокрема іконопису, літургійних піснеспівів тощо. Саме до Богородиці християни звертаються за будь-якої потреби, будують на її честь храми. Так, дві найбільші православні святині України – Київська і Почаївська Лаври – теж присвячені Успінню Богородиці. У народі Свято Успіння Пресвятої Богородиці називають “Першою Пречистою”, чому передує двотижневий Успенський піст (протягом осені є ще дві “Пречисті” – Різдво Пресвятої Богородиці і Покрова Пресвятої Богородиці).

Постать Богоматері є однією з центральних у проповідницькій діяльності богословів, душпастирів українського православ’я та греко-католицизму. Примітною етнокультурною особливістю вітчизняної гомілетичної традиції є те, що у ній проводяться прямі паралелі між земними стражданнями Пресвятої Богородиці і трагічною долею українського народу, відстежується надія на кращу долю у майбутньому, за прикладом Божої Матері, яка отримала вічне блаженство (високу, повну міру щастя) лише після свого Успіння.

1. Акафістик. Львів : Монастир Монахів Студійського Уставу ; Свічадо, 1999. 291 с.
2. Вениамин (Мілов), єпископ. Чтения по литургическому богословию. Гл. 19. Успение Богоматери (в литургическом освещении). URL: https://azbyka.ru/otechnik/Veniamin_Milov/chtenija-politurgicheskombogosloviju.
3. Зінченко А. Благовісництво Василя Липківського. *Київська старовина*. 1993. № 5. С. 104–125.
4. Липківський В. Проповіді на неділі й свята. Слово Христове до українського народу. URL: <http://lypkivskyivasyul.in.ua/propovidi/propovidi.html>.
5. Лотоцький Інокентій. Скеля спасіння мого. Львів : Місіонер, 2007. 264 с.
6. Молитвослов. Рим – Торонто, 1990. 893 с.
7. Мудрий С., ЧСВВ. “Недільна Благовість” : проповіді на свята і празники цілого року. Івано-Франківськ, 2006. 356 с.
8. Патріарх Філарет. Проповіді Київ : Видання Київської Патріархії Української Православної Церкви Київського Патріархату, 1999. Т. 1. 536 с.

9. Сабат П. Пасхальний вимір Успення Богородиці. URL: <http://www.xic.com.ua/z-istoriji-duhu/14-molytva/356-pashalnyj-kontekst-uspennja-bogorodyci>.
10. Stanisław Celestyn Napiórkowski. Ofn dogmat o wniebowzięciu w 50. Rocznice ogłoszeni. URL: http://ptm.rel.pl/files/bi_ma/bm03/bm03_10napiorkowski.pdf.

The fundamental aspects of interpretation the Ukrainian preachers and theologians of symbolic of holiday of Dormition of the most Holy Mary are analyzed in the article; the preaching revisions of prominent sermons of Ukrainian Orthodoxy and Greek Catholicism are analyzed in particular.

Keywords: the dogma of the Assumption, the completion theology, bodily death, the shroud of the Blessed Virgin.

УДК 215: 262.14: 241.82

Микола Гелетюк

ФІЛОСОФСЬКО-РЕЛІГІЄЗНАВЧЕ ОСМИСЛЕННЯ СОЦІАЛЬНОГО СЛУЖІННЯ СВЯЩЕНИКА ЯК ВАЖЛИВА СКЛАДОВА ПАСТИРСТВА У ХХІ СТОЛІТТІ

У статті розглянуто соціальне служіння православного священика в умовах сучасності, а також охарактеризовано діяльність пастиря і аспекти його служіння в ХХІ столітті. Розкрито основні сторони діяльності священика та способи їх застосування. У контексті Святого Письма та творів святих Церкви розглянуто основні проблеми соціального служіння сучасного священика і запропоновано окремі методики їх розв'язання.

Ключові слова: душа, особистість, соціальне служіння, священик, хвороби залежності, гріхонадіння.

Соціальне служіння бере свій початок від євангельської притчі про милосердного самарянина, в якій Господь називає ближнім того, хто чинить милість. Церква опікується людиною не залежно від того, до якого соціального прошарку чи конфесії належить особистість, який в неї психологічний стан. За даними соціологічних досліджень, рівень вразливості окремих людей на нещастя ближнього дуже низький, що виявилось у результаті ряду експериментів на предмет допомоги жертвам дорожньо-транспортних пригод, де застосовувалися манекени. Ще одним прикладом людської байдужості є випадок пожежі, що сталася в одному з кінотеатрів. Засоби масової інформації повідомляли, що люди, котрі вибігали з кінотеатру, затоптували таких же людей на смерть [5, с. 147].

Коли мова йде про соціальне служіння, треба розуміти, що не лише матеріальна допомога потрібна, частіше нужденні шукають моральної, духовної та психологічної підтримки.

Актуальність дослідження. Проблема духовної праці з людьми, які знаходяться на суспільних маргінесах, є дуже актуальною сьогодні, вона потребує широкого розголосу. Помилковою є думка, що для священика достатньо тільки молитися та відправляти богослужіння. Саме соціальне служіння є живою проповіддю про Христа. Однак робота над соціальними проблемами повинна бути послідовною, розпочинати треба з найменшого.

Наукова новизна полягає у спробі систематизації проблем сучасного пастиря. Оскільки в суспільстві ХХІ століття, де загальні суспільні цінності втратили свою вагу, перед священиками постає ряд викликів, на які потрібно реагувати задля збереження духовності і віри, тут важливу роль відіграє соціальне служіння.

Мета статті – розкрити особливості соціального служіння пастиря, основні проблеми та взаємодії священика з різними верствами населення в сучасних умовах.

Завдання: висвітлити основні аспекти соціального служіння в сучасних умовах; вказати на новітні засоби впливу на душі людей.